

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

МЕЛЬНИК МАРИНА ЮРІЇВНА

**ПОРТФОЛІО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО
ОБДАРОВАНОГО СТАРШОКЛАСНИКА,
СХИЛЬНОГО ДО ДОСЛІДНИЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Методичні рекомендації

Київ
2017

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту обдарованої дитини
НАПН України (протокол № 4 від 27.04.2017 р.).*

Рецензенти:

Лук'янчук Н. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної творчості факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова;

Малиношевська А. В. – кандидат педагогічних наук, учений секретар Інституту обдарованої дитини НАПН України

Мельник М. Ю.

Портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника, схильного до дослідницької діяльності : методичні рекомендації [Текст] / М. Ю. Мельник. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. – 40 с.

У методичних рекомендаціях здійснено аналіз наукових підходів до розуміння поняття «портфоліо», розкрито досвід європейської освіти щодо впровадження технології; окреслено можливості портфоліо при ідентифікації обдарованості. Описано особливості підготовки портфоліо інтелектуально обдарованого учня, який має досвід у науково-дослідній (науково-творчій) діяльності.

Методичні рекомендації розраховано на практичних психологів, педагогів освітніх навчальних закладів, учнів старших класів.

УДК 159.923.38:373.51

© М. Ю. Мельник, 2017

© Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. Технологія портфоліо в теорії та практиці роботи загальноосвітнього навчального закладу	6
2. Портфоліо як альтернативний метод ідентифікації обдарованості	16
3. Особливості підготовки портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника, схильного до дослідницької діяльності	23
4. Рекомендації учасникам навчально-виховного процесу щодо підготовки портфоліо	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	34

ВСТУП

Сьогодення актуалізує потребу у вивченні проблеми ідентифікації та супроводу розвитку обдарованих старшокласників, що зумовлено стрімким підвищенням зацікавленості громадськості в реалізації інтелектуального та творчого потенціалу обдарованої особистості як одного з головних ресурсів розвитку сучасного суспільства. Науковців завжди цікавили природа обдарованості, особливості ідентифікації та розвитку обдарованих дітей. Потреба суспільства в обдарованих індивідах, спроможних адаптуватися до сучасних умов і реалізувати наявний потенціал, створює необхідність модернізації наявних і пошуку нових підходів до психолого-педагогічного забезпечення діагностики та підтримки обдарованості.

Сучасне високотехнологічне виробництво товарів і послуг кожної економічно успішної держави потребує висококваліфікованих спеціалістів, здатних ефективно діяти в динамічному суспільстві інформації та знань. Ці процеси істотно впливають на зацікавленість українського суспільства в реалізації інтелектуального та творчого потенціалу обдарованої особистості, схильної до дослідницької діяльності, як одного з основних ресурсів соціального й економічного розвитку держави. Для такої особистості надзвичайно важливим є вчасна ідентифікація обдарованості та організована підтримка її розвитку, допомога у виборі тієї сфери майбутньої професійної діяльності, в якій найбільш повно реалізуються її обдарування. Це вимагає удосконалення традиційної системи психолого-педагогічного супроводу розвитку обдарованості.

Сьогодення потребує фахівців інноваційного типу, здатних до постійної самоосвіти та саморозвитку. Таким чином, перед системою освіти постають нові виклики в організації психолого-педагогічної підтримки інтелектуально обдарованих старшокласників, схильних до дослідницької діяльності.

Сучасна система освіти найчастіше застосовує традиційні й узагальнені зміст, форми і методи навчально-виховної роботи, які інтелектуально обдаровані учні сприймають як дитячі та не цікаві. В той час як діяльність обдарованих старшокласників вирізняється значною індивідуальністю. Тому психолого-педагогічна робота з ними повинна мати індивідуалізований та диференційований характер і враховувати їхні індивідуальні особливості. До того ж, різноманітність та багатоплановість навчальної діяльності інтелектуально обдарованих старшокласників, схильних до дослідницької діяльності, урахування їхніх особистісних

якостей та індивідуальних особливостей актуалізує проблему обґрунтування відповідного методичного забезпечення навчально-виховної роботи.

Вирішенню означених труднощів сприятиме впровадження у навчально-виховний процес освітнього закладу технології портфоліо, що спрямована як на моніторинг здобутків, так і на відслідковування особистісного розвитку учнів з урахуванням їх обдарувань та схильностей. Підтвердженням необхідності впровадження портфоліо слугує також зміна орієнтації навчально-виховного процесу від учителя на учня, бажання учнів навчатися за індивідуальним планом та індивідуальним графіком, а також розуміння необхідності навчання протягом життя.

Таким чином, упровадження портфоліо у навчально-виховний процес сприятиме врахуванню особливостей обдарованих учнів, розвитку їх здібностей, афективної та когнітивної сфер і реалізації їхнього потенціалу.

Підставою для упровадження портфоліо є розроблені нормативні документи Міністерства освіти і науки України, зокрема: накази Міністерства освіти і науки «Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти» від 13 березня 2011 р. № 329 та «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» від 21 серпня 2013 р. № 1222, які регулюють використання портфоліо в освітньому процесі.

Методичні рекомендації спрямовані на допомогу в забезпеченні процесу ідентифікації та супроводу розвитку обдарованих старшокласників. До тексту рекомендацій включено аналіз підходів до розуміння поняття «портфоліо» та окреслено можливості портфоліо під час ідентифікації обдарованості, подано рекомендації учасникам навчально-виховного процесу щодо підготовки портфоліо інтелектуально обдарованого учня, який має досвід в науково-дослідній (науково-творчій) діяльності.

1. ТЕХНОЛОГІЯ ПОРТФОЛІО В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Розпочате реформування освітньої галузі безпосередньо стосується змісту, форм, методів освіти й освітнього середовища. Компетентнісний підхід нині замінює кількісні та знаннєві підходи в оцінці якості освіти. ЗНЗ орієнтуються на створення умов для прояву свободи, ініціативності, творчості учнів.

Змінюються також підходи до оцінювання успішності учнів. Нині академічну успішність перестали вважати гарантом успішного майбутнього. Значно більше цінують такі риси особистості, як вміння пристосовуватися до змін, ініціативність, творчість, здатність до генерування нових ідей [63, С. 42; 3, С. 80–87]. Таким чином, традиційна система оцінювання не відповідає сучасним викликам, що постають перед системою освіти.

Пошук нових підходів до оцінювання останніми роками відбувається досить активно. Варто виокремити такі його форми, як рефлексивне самооцінювання, критеріальне та безоціночне (символьне) оцінювання. На сучасному етапі, разом із вищезгаданими формами, науковці виокремлюють як альтернативу використання портфоліо.

У сучасній школі портфоліо починає набирати популярності під час оцінки навчальних досягнень, адже учні мають змогу самостійно узагальнити та продемонструвати власні шкільні та позашкільні здобутки. Це не є новим для вітчизняної педагогіки. Зокрема збір та узагальнення навчальних робіт пропонували ще на початку ХХ ст. як альтернативу традиційному оцінюванню. Сьогодні в ролі синоніма терміна «портфоліо» використовують також такі поняття, як: «папка індивідуальних досягнень», «портфель індивідуальних досягнень», «портфель навчальних досягнень» тощо.

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблематики підтвердив відсутність єдності науковців у трактуванні портфоліо. Так, дослідники описують портфоліо як: систематичний збір напрацювань з метою моніторингу знань та умінь учнів [50; 82]; узагальнення інформації задля документування досягнень учнів [70, С. 51]; колекцію певної галузі [51, С. 75–82]. Сучасні українські дослідники трактують його як: один зі способів узагальнення та оцінювання навчальних досягнень учнів за визначений проміжок часу [11, С. 31–43]; колекцію робіт, в якій відображено індивідуальні успіхи особистості, досягнення в певній галузі за визначений проміжок часу; фіксування та збереження особистих напрацювань [30, С. 11].

Неоднозначність у трактуванні дефініції зумовлена тим, що більшість авторів портфоліо розглядає як технологію і як продукт. Зокрема портфоліо трактують як технологію, в основі якої покладено аутентичне оцінювання результатів навчальної (спортивної, творчої, професійної тощо) діяльності. Розуміють портфоліо також як продукт (папку, портфель), що відображає індивідуальну успішність в одній або декількох сферах [34, С. 80–86].

Науковці наголошують, що портфоліо допомагає не лише вести моніторинг навчальних компетенцій, а й відслідковувати особистісне зростання учнів, їх афективний та когнітивний розвиток [12, С. 45], сприяє розвитку навичок рефлексії [19]. Отже, використання портфоліо дає змогу не лише відслідковувати індивідуальні навчальні успіхи протягом певного проміжку часу й оцінити його результати та доповнити дані традиційних форм контролю, а й здійснити рефлексію та самооцінювання учнем власних досягнень. Отже, портфоліо не можна звужувати до вільного зібрання учнівських напрацювань.

Науковці виокремлюють три основних типи портфоліо:

- портфоліо робіт (творчі доробки, практичні завдання);
- портфоліо документів (офіційні документи);
- портфоліо відгуків (відгуки та рекомендації педагогів, батьків, самозвіти учнів).

Портфоліо робіт ілюструє досвід учнів у навчально-пізнавальній, дослідницькій, творчій тощо діяльності і надає можливість зробити висновок про набуті з певної сфери знання, уміння та навички. Портфоліо документів засвідчує індивідуальний розвиток учня та презентує його інтелектуальні, пізнавальні, творчі здібності на основі освітніх результатів (табелі, результати тестування, участь у курсах, грамоти тощо). Портфоліо відгуків охоплює рефлексію власної діяльності та свідчення експертів – викладачів, педагогів позашкільної освіти, тренерів, батьків (рецензії, резюме, висновки до творчих, наукових, дослідних робіт тощо) [46, С. 3]. До того ж, портфоліо може бути комплексним – містити у собі два або три описані вище типи.

За метою використання портфоліо розподіляють на: портфоліо досягнень, особистісного розвитку, проекту, кар'єрного просування, презентаційне тощо. За способом оброблення й презентації інформації виокремлюють портфоліо в паперовому варіанті й електронне портфоліо (е-портфоліо). За автором створення й ведення розрізняють портфоліо особистого створення, портфоліо зовнішнього створення (батьки, педагоги, тренери, вихователі тощо) та портфоліо колективного створення.

Дослідники виокремлюють такі функції методу портфоліо:

- діагностична (фіксація змін за визначений відрізок часу);

- розвивальна (забезпечення безперервного процесу освіти та самоосвіти);
- рейтингова (означення кількісних та якісних індивідуальних (групових) досягнень);
- змістова (розкриття спектру виконаних учнем робіт);
- мотиваційна (заохочення до діяльності на основі відзначення результатів) [11, С. 31–43].

Визначальною особливістю портфоліо є відслідковування індивідуального прогресу учня в навчальній та інших сферах діяльності без порівняння його успіхів зі здобутками однокласників [74, С. 135–144]. Традиційно портфоліо тлумачать як набір задокументованих досягнень (професійних, навчальних, творчих тощо) та широко використовують у творчій та підприємницькій професійних сферах. В освітній практиці портфоліо розуміють як комплекс робіт, що відображають досягнення учня.

Портфоліо може містити не лише творчі, дослідницькі, спортивні тощо напрацювання, грамоти і нагороди, інформацію про шкільну (позашкільну успішність), резюме та відгуки, а й самооцінку досягнутих результатів, планування способів здобуття подальшої освіти щодо.

Використання зібраних напрацювань у певній сфері з метою ілюстрації власної компетентності має давню історію. В епоху Відродження архітектори та художники демонстрували роботодавцям власні напрацювання як доказ професіоналізму, що, за однією з версій, зумовило утворення назви портфоліо (італ. *porta* – носи та *foglio* – аркуш).

Використання технології в освіті запровадили в США наприкінці ХХ ст. в контексті профілізації навчання [72, С. 526–528]. У Великій Британії старшокласникам пропонують професійно орієнтовані портфоліо для предметів на вибір [52].

У цьому контексті доцільно також згадати Вермонтське математичне портфоліо, яке оцінювали за двома критеріями: вирішення заданої проблеми та володіння комунікативними навичками. Показниками названих критеріїв були: розуміння завдання, вміння знайти правильний та оптимальний спосіб розв'язання проблеми й обґрунтувати його [48, С. 201–238].

Варто загадати також Європейське мовне портфоліо, розроблене Лінгвістичним комітетом Ради Європи з метою стандартизації вимог до вивчення іноземних мов громадянами європейських країн. Мовне портфоліо охоплює три компоненти: мовний паспорт (досягнення у вивченні іноземної мови та самооцінка мовленнєвих компетенцій на рівнях А, В, С), мовна біографія (навчальні стратегії, досягнення з основних видів мовленнєвої діяльності та планування майбутнього освітнього маршруту) та досє (зібрання творчих робіт, проєктів, рефератів тощо) [41, С. 243–249].

Залежно від спрямованості мовного портфоліо, розрізняють такі його види:

- портфоліо як інструмент самостійного вивчення мови (портфоліо з читання, письма, аудіювання та мовлення);
- портфоліо як інструмент демонстрації учбових здобутків;
- портфоліо як інструмент самооцінки досягнень;
- портфоліо як інструмент зворотного зв'язку в освітньому процесі;
- комплексне портфоліо, що поєднує риси інших видів [47, С. 140–144].

Окремі освітні заклади США практикують впровадження портфоліо як основи виконання природничого експерименту або вирішення завдання із використанням міждисциплінарних знань. Зазначене реалізують за допомогою застосування типових письмових форм портфоліо, де пропонують виконати комплексні завдання та підготувати презентацію після завершення роботи [52].

Цікавим прикладом також є використання школами США портфоліо розвитку як складової частини загального портфоліо готовності випускників до закінчення школи. До названого портфоліо включено 14 напрямів:

- 1) план дій після закінчення школи;
- 2) автобіографія;
- 3) громадсько-корисна діяльність;
- 4) етичні та соціальні цінності;
- 5) мистецтво та естетика;
- 6) засоби масової інформації;
- 7) практичні навички;
- 8) географія;
- 9) іноземна мова, білінгвальна підготовка;
- 10) наука та технології;
- 11) математика;
- 12) література;
- 13) історія;
- 14) фізична підготовка.

Таким чином, згадане портфоліо містить інформацію як про успішність учня за основними навчальними дисциплінами, так і вміння використовувати на практиці отримані знання, критично оцінювати інформацію, самостійно організовувати власну освітню діяльність тощо. Варто згадати також особливості оцінювання портфоліо. Так, письмові компоненти оцінюють за п'ятьма критеріями: відображення власної позиції, встановлення внутрішніх взаємозв'язків між частинами портфоліо, обґрунтування матеріалу, особливості подачі матеріалу (мова, стиль, тон тощо), відповідність правилам оформлення (структура, оформлення, наявність технічних, лексичних помилок і тощо).

З огляду на це, важливо згадати про підготовку учнями старшої школи випускного проекту у формі портфоліо, що практикують в освітніх закладах США та Європи. До такого проекту-портфоліо включено опис виконаного профільного дослідницького проекту; спроектований та виконаний у профільній майстерні продукт діяльності; публічна презентація проекту-портфоліо [48, С. 201–238].

Короткий аналіз практики використання портфоліо в освітніх закладах засвідчує, що його трактування лише як «портфелю напрацювань» суттєво звужує можливості технології. Нормативно портфоліо трактують як накопичувальну систему оцінювання, що сприяє розвитку самостійності та ініціативності учнів під час планування освітньої траєкторії [56].

Відповідно до мети та структури портфоліо можна виокремити такі типи: портфоліо документів; портфоліо процесу (відображає найбільш важливі етапи навчання); демонстраційний портфоліо; портфоліо працевлаштування (портфоліо кар'єри); портфоліо вступу до вищого навчального закладу. За сферою діяльності розмежовують освітні (навчальні) та професійні портфоліо. За способом представлення інформації виділяють портфоліо традиційні (паперові) та електронні (web-портфоліо, e-портфоліо).

Використання технології портфоліо сприяє переорієнтації системи освіти на оцінку конкретних індивідуальних досягнень, не лише кількісному, а й якісному оцінюванню напрацювань, розвитку комунікативної компетентності, переважанню самооцінювання над зовнішнім оцінюванням [64, С. 406–410].

Портфоліо як спосіб узагальнення та накопичення особистих (творчих, спортивних, дослідницьких тощо) напрацювань учня нині можна успішно впроваджувати як альтернативу традиційному оцінюванню. Використання технології дає змогу перенести акценти з навчальної сфери на соціальну, творчу, громадсько-корисну, що є не менш важливими, та створити для кожного учня ситуацію успіху.

Останнє нині набуває актуальності. Зокрема М. Кайку зауважує на необхідності розвитку в учнів креативності, ініціативності, лідерських якостей, критичного мислення, уміння аналізувати, аргументувати, обґрунтовувати власні рішення [29].

Важливою також є орієнтація на навчання впродовж життя. Сучасному суспільству притаманне зростання інтенсивності змін ринку праці. Стрімкий науково-технічний розвиток сприяє появі нових професій та відмирання старих у значно коротші терміни. Нині є прийнятною зміна професії протягом життя, переорієнтація на іншу спеціальність. На сьогодні успішність в навчанні вже не є гарантом успішності в професійному майбутньому. Таким чином, науково-технічний прогрес

призводить до поступового зміщення акцентів в освіті. У 2008 р. компанія IBM опитала керівників департаментів із 80 країн про найбільш цінні для працівників риси. Такими рисами для більшості керівників усіх рівнів є вміння пристосовуватися до змін, інтеграція у глобальний простір, креативність, здатність до генерування нових ідей, інноваційність [88], а сучасна система освіти базується на стандартизації освіти, керуючись принципами глобального руху освітніх перетворень.

Глобальний рух освітніх перетворень (ГРОП) сформувався 1980 р. та став основою освітніх реформ багатьох країн світу. Визначальними особливостями ГРОП є: стандартизація освіти; зосередження на декількох основних шкільних дисциплінах (мова, математика, природничі дисципліни); обґрунтування гарантованих способів досягнення освітньої мети; упровадження моделей корпоративного управління; побудова освітньої політики на основі тестів [67, С. 47–49].

Значного поширення та розголосу в межах ГРОП набули міжнародні оцінювання учнів з основних дисциплін – PISA, TIMSS, PIRLS тощо. Найбільш поширеною нині є ініційована Організацією економічного співробітництва й розвитку (OECP) (Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD) Міжнародна програма оцінювання навчальних досягнень учнів PISA (Programme for International Student Assessment), що проводить тестування серед 15-річних підлітків кожні три роки, починаючи з 2000 року. У 2015 р. до цього проекту долучилась Україна. Предметними сферами досліджень PISA є математична, читальська та природничо-наукова грамотність учнів [87]. У таблиці 1 подано скорочену рейтингову таблицю країн-учасниць проекту (в тестуванні бере участь понад 70 країн і територій – деякі країни беруть участь як держави та окремо як столиці держав, як окремі штати, міста тощо).

Згідно з таблицею 1, лідерами рейтингів із трьох категорій (математична, читальська та природничо-наукова грамотність) переважно є країни – представники Азії. На думку експертів, це зумовлено особливістю освітніх систем зазначених країн, що зорієнтована на запам'ятовування великих обсягів інформації. Проте, згадані держави працюють над удосконаленням освітніх систем у зворотному від стандартизації напрямі та розглядають можливість відмови від участі в подібного роду проектах [63, С. 32]. Так, у 2015 р. Шанхай не брав участь у PISA, як і не планує брати участь у 2018 році.

Метою PISA є не лише оцінювання навчальних досягнень учнів, а й надання рекомендацій для реформування системи освіти, що робить її також політично та стратегічно орієнтованим проектом. Підтвердженням цього слугують освітні реформи й упровадження інноваційних освітніх проектів, розпочаті більшістю країн-учасниць [87, С. 6].

Таблиця 1

Таблиця результатів країн-учасниць PISA

№	Країна	Середня оцінка з трьох дисциплін					
		2009		2012		2015	
		Рей- тинг	Сума балів	Рей- тинг	Сума балів	Рей- тинг	Сума балів
1	Австралія	9	518	14	512	16	502
2	Бельгія	13	509	15	509	16	502
3	Гонконг	2	545	3	553	2	532
4	Естонія	11	513	8	526	5	524
5	Ірландія	19	497	13	511	10	509
6	Ісландія	15	501	26	484	27	481
7	Канада	6	526	10	522	6	523
8	Китай Макао	14	507	10	522	4	527
9	Китайський Тайбей	8	519	6	533	6	523
10	Корея	4	541	4	542	8	519
11	Ліхтенштейн	9	518	9	525	-	-
12	Нідерланди	9	518	12	518	11	508
13	Німеччина	12	510	13	515	11	508
14	Нова Зеландія	7	524	15	509	13	505
15	Норвегія	16	500	20	496	14	504
16	Польща	15	501	11	520	15	503
17	Сінгапур	3	543	2	555	1	551
18	Словенія	18	498	19	498	10	509
19	США	20	496	22	492	23	487
20	Фінляндія	3	543	7	545	7	522
21	Шанхай	1	577	1	587	-	-
22	Швейцарія	10	517	12	518	12	506
23	Швеція	21	495	27	482	19	495
24	Японія	5	529	5	540	3	528

Таким чином, освітні системи реформуються, базуючись на принципах стандартизації. Водночас система освіти розрахована на ринок праці та професії, які дедалі швидше зникають або реформуються. Передбачити, в якій професійній сфері будуть зайняті учні в 2029 р. (сьогоднішні першокласники) майже неможливо. Тому реформування системи освіти з опорою на основні шкільні дисципліни, STEM-освіту (Science, Technology, Engineering, Math) є дещо однобічним.

Зазначену проблему окреслено також у відкритому листі освітянської спільноти «Проект PISA (стан і виклики). Відкритий лист: Андре-су Шлехеру, ОЕСР» [59, С. 58–62]. Зокрема, освітян турбують проблеми

ескалації стандартизованих тестувань і побудова освітнього процесу відповідно до їх показників, зосередження на вузькому діапазоні вимірюваних аспектів освіти, зменшення вчительської автономії.

У праці «Уроки Фінляндії 2.0: чого може навчитися світ з освітніх перетворень у Фінляндії?» П. Солберг застерігає від такого однобічного наголосу в освіті. Науковець стверджує, що стандартизація, тестування, відсутність можливості вносити зміни до навчальних планів і програм, конкуренція, тиск на педагогічні колективи шкодить освітній практиці. Успішні системи освіти (Китаю, Сінгапуру, Фінляндії), на думку П. Солберга, рухаються в напрямі децентралізації та упроваджують принципи творчого навчального середовища [68, С. 50–57].

Важливим у вищезазначеному контексті є підхід М. Кайка про те, що освіта має відійти від орієнтації на репродукування отриманих знань, перестати базуватись на запам'ятовуванні. Значно важливішою є підготовка учнів до аргументування, обґрунтування власної позиції, адже сучасні гаджети та Інтернет дають доступ до необмеженої кількості інформації в будь-який момент часу [29]. Таким чином, доцільно звертати увагу на розвиток критичного мислення учнів, творчості, лідерських якостей тощо.

Американська організація «Партнерство заради вминь XXI століття» пропонує комплексний підхід щодо наповнення навчально-виховного процесу. Серед основних ідей є охоплення таких категорій:

- міждисциплінарна освітня підготовка (фінансова, економічна, підприємницька, громадянська, медична, екологічна грамотність);
- формування умінь вчитися (розвиток творчості, комунікативності, критичного мислення, умінь вирішувати проблеми);
- життєві та професійні навички (гнучкість, легкість пристосування до змін, ініціативність, відповідальність, саморегуляція, соціальні та міжкультурні навички) [86, С. 64].

Розвиток перерахованих рис та якостей забезпечує як традиційна система освіти, так і дистанційна, що останнім часом набули значного поширення серед усіх верств населення. Зміна орієнтації навчально-виховного процесу від учителя на учня, бажання учнів навчатися за індивідуальним планом та індивідуальним графіком, а також розуміння необхідності навчання впродовж життя сприяють поширенню дистанційних курсів та програм різного спрямування. На сьогодні активно функціонують багато програмних продуктів що впроваджують дистанційну освіту (табл. 2).

У 2013 р. розпочав функціонувати український громадський проект масових відкритих онлайн-курсів Prometheus, спрямований на надання якісних безкоштовних освітніх послуг. Головною метою проекту є масове впровадження змішаної освіти (blended education), онлайн-курсів від найкращих вишів і викладачів України. У межах проекту також успішно

Програмні продукти, що впроваджують дистанційну освіту

ANGEL	http://www.angellearning.com
BlackBoard	http://www.blackboard.com
Desire2Learn	http://www.desire2learn.com
ILIAS	http://www.ilias.uni-koeln.de
Lotus Learning Space	http://www.learningspace.com
Moodle	http://moodle.org
WebCT	http://www.webct.com
Прометейс	https://prometheus.org.ua
Coursera	https://www.coursera.org

впроваджують безкоштовні курси підготовки до ЗНО. Нині спостерігається стрімке зростання популярності подібного роду курсів. Зокрема, слухачами проекту Prometheus є десятки тисяч людей різного віку.

Традиційна система освіти не встигає розвиватися за стрімким зростанням популярності онлайн-курсів. Тому включення до портфолію розділу, який відображатиме додаткове навчання поза школою, допоможе учням будувати власну освітню траєкторію, а вчителям – допомагати їм у цьому.

Окрім того, сучасне суспільство потребує спеціалістів, не «натасканих» на певну професію чи спеціальність, а компетентних професіоналів, які зможуть реалізувати свій потенціал у виконуваний діяльності [9, С. 8; 2, С. 39–47], у той час, як для сучасних старшокласників характерною є втрата чіткого уявлення про те, чого він хоче і що він може [43]. Таким чином, допомога школярам у самопізнанні, а також розвиток креативності, самостійності та наполегливості є важливим аспектом у контексті роботи з портфоліо.

З огляду на те, що головний акцент системи освіти на сьогодні зміщується на активність та самостійність особистості, свободу вибору напрямку діяльності, обґрунтування й упровадження потребують дієві механізми діагностики та супроводу розвитку особистості. Врахування зазначеного під час побудови портфоліо зміщує акценти в навчально-виховному процесі: старшокласник стає не лише об'єктом організованого педагогічного впливу, а й активним творцем власної програми саморозвитку та професійного зростання [75].

Надання старшокласникам можливості вести організоване само-спостереження у межах підготовки портфоліо буде сприяти активізації рефлексивних механізмів, розвитку ціннісно-сислової складової професійного вибору. На необхідності такої роботи наголошено в багатьох сучасних дослідженнях. Зокрема І. Якімова зазначає, що «...самопізнання

обдарованих є складним багатовимірним процесом пізнання власних сутнісних особливостей (свого «Я», власної діяльності, внутрішнього психічного змісту), що характеризується послідовністю дій для досягнення мети, а саме: відкриття себе, виявлення якостей та можливостей і тих природних задатків, які за допомогою самовиховання можуть бути перетворені в обдарування» [76, С. 48]. Дослідниця також виокремлює типові проблеми самопізнання обдарованих учнів: відсутність знань стосовно способів і прийомів самопізнання, несформованість відповідних мотивів, постановка неправильних життєвих цілей тощо [76, С. 52]. Отже, ведення портфоліо передусім має дати змогу старшокласникам виявити й оцінити власні особливості, що можуть вплинути на професійний вибір.

Самоспостереження в межах ведення портфоліо спрямовано насамперед на розвиток пізнавальних і рефлексивних механізмів учня. Окрім того, воно допомагає систематизувати важливу для вибору професії інформацію, порівняти вимоги професії до особистості працівника і власні можливості й бажання.

Варто зауважити, що роботі з портфоліо також сприяють розвинені в інтелектуально обдарованих учнів особистісні та когнітивні якості, а саме: здатність швидко знаходити закономірності на основі наявної інформації, розвинена здатність до оцінки, високорозвинене формально-логічне й абстрактне мислення, розумова самостійність, підвищена критичність мислення, нонконформізм, відкритість новому досвіду, емоційна зрілість, раціоналізм.

У досліджуваному контексті варто згадати також особистісні особливості учасників конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів МАН України в порівнянні з аналогічним дослідженням серед учнівського загалу. У дослідженні Н. Бельської учнів – членів МАН України, які захищають роботи на відділеннях точних наук, їх охарактеризовано як раціонально-логічних, зосереджених передусім на потребах і цілях власної особистості та завжди готовими їх відстоювати. Учнів – членів МАН України, які захищають роботи на відділеннях гуманітарних наук, можна охарактеризувати як експансивних, з просоціальною та гуманістичною спрямованістю і схильністю до ідеалістичного світовідчуття. Їм притаманний багатий внутрішній світ, високий рівень емоційної зрілості, хороша адаптація до міжособистісного і формально-професійного («ділового») соціального простору.

Таким чином, використання портфоліо допомагає вчителю відслідковувати індивідуальне зростання учнів як у шкільній, так і позашкільній діяльності, розвивати активність, самостійність та ініціативність, розвивати навички рефлексивності, уміння планувати й організовувати власну діяльність.

2. ПОРТФОЛІО ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ МЕТОД ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОБДАРОВАНОСТІ

Розвиток суспільства нині визначають не стільки природні ресурси, промислові надбання чи технологічні здобутки, скільки успішний розвиток його інтелектуального та творчого потенціалу. Британський психолог Р. Лінн та фінський політолог Т. Ванханен стверджують, що середній рівень інтелекту населення країни є одним із головних предикаторів її економічного зростання [80]. Таким чином, на передній план виходить проблема обдарованості, постає завдання виявлення та розвитку обдарованих дітей і молоді.

Своєрідність досліджень проблеми обдарованості зумовлена суспільним замовленням і досягненнями психолого-педагогічної науки. Нині необхідною умовою успішного розвитку практично всіх сфер економіки є розвиток інтелектуально-творчого потенціалу працівників. Тому актуальною є оптимізація навчально-виховного процесу в ЗНЗ, спрямована на ідентифікацію, супровід і підтримку обдарованих дітей та молоді. Необхідність та своєчасність такої роботи визначена і в нормативних документах.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. наголошено на необхідності забезпечення особистісного розвитку людини, згідно з її індивідуальними здібностями та потребами, на основі навчання впродовж життя [57]. Таким чином, актуальності набуває проблема психодіагностики обдарованості.

На сьогодні як в Україні, так і за кордоном, створено та активно використовують значну кількість діагностичних методик, що претендують на діагностику та навіть прогнозування розвитку обдарованості. Однак вітчизняні науковці наголошують на відсутності загальноприйнятих теоретичних і методологічних засад психодіагностики обдарованості [32, С. 30].

Аналіз публікацій із проблеми діагностики обдарованості свідчить про відсутність єдиних теоретичних та емпіричних підходів до ідентифікації обдарованої особистості. Значна кількість експериментальних даних і теоретичних розробок не забезпечує на сьогодні можливості виокремлення надійних критеріїв виділення індикаторів чи предикаторів обдарованості [7, С. 25]. На думку О. Шмельова, обернення емпіричного наслідку на індикатор можливої причини досліджуваного явища можна порівняти з логічною помилкою, коли «на основі істинної імплікації в один бік (за формулою «Якщо А, то Б») вважають істинною імплікацію й у протилежний бік (за формулою «Якщо Б, то А»)). Тобто істинна імплікація «Усі обдаровані – нестандартно мислять, можуть генерувати

оригінальні ідеї» обертається на хибну «Усі, хто нестандартно мислить, генерує оригінальні ідеї, – обдаровані» (цит. за [7, С. 26]).

Традиційно поняття «обдаровані» найчастіше вживають для характеристики дітей, які мають вищі, у порівнянні з учнівським загалом, досягнення в певній галузі діяльності. Основним (часто єдиним) показником обдарованості особистості впродовж тривалого часу вважали рівень інтелекту. Відповідно, ідентифікацію обдарованих здійснювали на основі результатів тестів інтелекту. Такий підхід зумовлював звуження розуміння обдарованості до «безособистісного» феномену. З появою факторних моделей перелік показників обдарованості почав збільшуватися. Дослідники тлумачать обдарованість як індивідуальний когнітивний, мотиваційний, соціальний тощо потенціал, який дає змогу досягати високих результатів в одній або більше сферах (Д. Богоявленська, Г. Гарднер, Дж. Рензуллі, Ч. Спірмен, А. Танненбаум, Д. Фельдхюзен, К. Хеллер, В. Шадриков та ін.).

У вивченні проблеми обдарованості з початку ХХ ст. до сьогодні дослідники перейшли від розуміння обдарованості як високого рівня інтелектуального розвитку до уявлення про обдарованість як систему, що охоплює анатомо-фізіологічні задатки, когнітивні, мотиваційні та емоційно-вольові структури та низку інших компонентів. У процесі діагностики обдарованості учнів варто враховувати взаємодію когнітивних та особистісних властивостей особистості [44, С. 5–8].

На сьогодні немає загальноприйнятого погляду на проблему ідентифікації обдарованих учнів. Так, Г. Ревеш у своєму дослідженні майже столітньої давності говорить про високу і середню обдарованість. На його думку, висока обдарованість рідко потребує відкриття, оскільки виявляється в очевидній формі. Середня ж обдарованість виявляється менш яскраво і одночасно в декількох напрямках. У цьому випадку своєчасна ідентифікація обдарованості має важливе значення [73, С. 6].

Дослідники піддають сумніву виявлення обдарованості за допомогою тестів [73, С. 65]. Досягнення, високі результати в одному чи декількох видах діяльності розглядають як основний критерій ідентифікації обдарованої особистості [27, С. 10–11]. За такого підходу закономірним є питання про критерії, відповідно до яких можна оцінити «високість» досягнень учнів. Ми поділяємо думку українських дослідників [27, С. 38–39], які вважають високими такі досягнення учнів, що різко виділяють їх з-поміж оточення. Об'єктивними показниками обдарованості можна вважати перемоги на олімпіадах і конкурсах різного рівня. Цю думку також поділяє О. Кульчицька, яка стверджує, що лише високі досягання можуть бути індикатором обдарованості. Дослідниця виокремлює декілька сфер, в яких можуть бути реалізовані обдаровані учні (інтелектуальна, акаде-

мічна, спілкування та лідерство, художня діяльність, рухова, творче або продуктивне мислення) [37, С. 39].

До того ж, варто брати до уваги, що обдарованість – це не дискретне, а неперервне утворення, тому про неї не можна стверджувати, що вона є, або її немає, оскільки в кожному з нас вона є в різній мірі [17, С. 118].

Так, О. Зазимко зауважує, що більшість дослідників визначає обдарованість як комплекс ознак чи елементів психічної діяльності й особистісних характеристик, що входять до структури особистості, яка виявила себе як обдарована, завдяки досягненням у певних галузях діяльності [25].

Сучасні українські дослідники (О. Антонова, О. Бобир, Л. Данилевич, Д. Корольов, Р. Семенова та ін.) виділяють два основних критерії обдарованості: внутрішній і зовнішній. Внутрішній критерій обдарованості характеризується високим рівнем інтелекту та креативності, розвиненими спеціальними здібностями, професійними інтересами, наполегливістю тощо. Об'єктивним зовнішнім критерієм обдарованості, на думку дослідників, можна вважати успішність особистості в одній або декількох сферах. Важливою є також оцінка експертів, тривалість діяльності у певній сфері.

Водночас у сучасній практиці домінує традиційний підхід до ідентифікації особистості як обдарованої на основі тестів інтелекту та здібностей, експертної оцінки, академічної успішності тощо. Однак такі методи дають змогу ідентифікувати лише незначний відсоток обдарованих. Для вирішення зазначеної проблеми, на думку науковців, доцільним є використання декількох методик, спрямованих на вимір одного і того самого конструкту [33, С. 244].

У цьому контексті актуальним є теоретичне обґрунтування можливостей використання альтернативних підходів діагностики обдарованості разом із традиційними методиками (тести інтелекту, здібностей, рейтингові шкали). До останніх зараховують метод динамічного оцінювання, професійні проби, портфоліо.

Метод динамічного оцінювання є варіантом стандартизації теорії Л. Виготського про зону найближчого розвитку. Він спрямований на оцінювання здатності дитини навчатися під керівництвом у форматі «тест – навчання – тест» та надає можливість ідентифікувати не лише актуальну, а й потенційну обдарованість.

Метод професійних проб (пробна діяльність) передбачає виконання досліджуваним комплексу елементів професійної діяльності під керівництвом фахівця (взяти інтерв'ю, написати комп'ютерну програму, підготувати план експерименту тощо) [32, С. 31].

Портфоліо (лат. *port* – сховище та *folium* – лист) можуть використовувати як комплексний метод діагностики обдарованості, оскільки він передбачає узагальнення різнопланової інформації щодо особистості.

Закордонні дослідники доводять, що використання портфоліо під час діагностики обдарованості дає змогу виявити на 50 % більше потенційно обдарованих ніж тести здібностей [83, С. 467–475].

Зауважимо, під час використання портфоліо педагогічна практика ставить акцент на зовнішній бік і трактує його як комплекс напрацювань задля моніторингу знань та умінь, чим звужує можливість методу. Водночас актуальним є використання портфоліо як засобу фіксації інтересів особистості, її досягнень, підвищення мотивації особистості, розвитку навичок самопізнання та саморозвитку.

Так, С. Дж. Пейп та М. Чошанов підтверджують діагностичні можливості портфоліо, наголошуючи на тому, що його використання дає змогу перенести акцент у навчанні з констатації знань та умінь на потенційні можливості учня, інтеграцію кількісної та якісної оцінок, розвиток навичок самопізнання та самооцінки [51, С. 75–82].

Отже, з одного боку, портфоліо трактують як сукупність напрацювань, що ілюструють шкільні та позашкільні успіхи. Водночас портфоліо передбачає організацію роботи учня на основі самоаналізу та самооцінки власних досягнень, що дає змогу не лише відслідковувати динаміку розвитку, а й ефективно планувати та оцінювати процес і результат навчання та саморозвитку, реалізовувати індивідуальну освітню траєкторію. Таким чином, портфоліо дає змогу узагальнювати досягнення учнів у різних сферах діяльності.

Дослідники виокремлюють два принципи використання методу портфоліо:

- зовнішній – ознайомлення інших із власними здобутками, оцінювання значущості цих досягнень, а також визначення педагогами особливостей навчально-пізнавальної діяльності учня для оптимальної побудови освітньої траєкторії;
- внутрішній – розвиток власної особистості та досягнення подальших успіхів за умов підвищення мотивації та кращого розуміння себе [11, С. 31–43].

Використання портфоліо зміщує акценти в навчально-виховному процесі: учень стає не лише об'єктом організованого педагогічного впливу, а й активним творцем власної програми саморозвитку та професійного зростання. Окрім того, надання учням можливості ведення портфоліо та ознайомлення з основними правилами такої роботи буде сприяти активізації рефлексивних механізмів, розвитку ціннісно-смислової сфери.

Отже, ведення портфоліо передусім має надати можливість учням виявити та оцінити власні особливості, які можуть вплинути на навчання у школі, майбутній професійний вибір тощо. Важливими сферами самопізнання є: особистісно-характерологічні особливості, мотиваційно-ціннісна та емоційно-вольова сфери, здібності й обдарування особистості,

сфери соціальних взаємин і власного життєвого шляху [40]. Ведення портфоліо стимулює учнів до пошуків відповіді на запитання «Хто Я?» та «Який Я?».

Варто звертати увагу на те, що портфоліо не є безсистемним зібранням напрацювань учнів, адже його зміст та структуру планують і розробляють з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

Використання портфоліо також допомагає оптимізувати традиційне оцінювання учнівських досягнень, оскільки упроваджена нині 12-бальна шкала неспроможна цілком розв'язати протиріччя між педагогічною оцінкою, інтелектуальним й особистісним розвитком учня та сформованістю основних компетенцій. Схожі проблеми виокремлюють і в психодіагностиці обдарованості. Таким чином, за умови обґрунтування критеріїв обдарованості, портфоліо може бути успішним інструментом педагогічної діагностики обдарованості. Адже якщо проблема «психологічної» ідентифікації досить часто піднімається у сучасних дослідженнях, то проблема «педагогічної» ідентифікації залишається поза увагою дослідників.

На засадах контент-аналізу визначень обдарованості О. Антонова виокремила основні ознаки поняття «обдарованість»: вище за середній рівень здібностей, високий рівень інтелекту, можливість досягнень у певному виді діяльності, наявність творчих здібностей, наполегливість, позитивне емоційне ставлення до виконуваного виду діяльності, сприятливе навколишнє середовище тощо [4, С. 73–75].

Н. Лейтес стверджував, що показником обдарованості є постійні високі досягнення дитини в оволодінні знаннями, що поєднується з високим рівнем пізнавальної активності [38, С. 98–107].

Сучасні українські науковці (О. Антонова, Л. Данилевич, Н. Завгородня, О. Зазимко, В. Моляко, О. Музика, Д. Корольов, Р. Семенова та ін.) розробляють методiku діагностики обдарованості особистості. Зокрема Д. Корольовий розробив анкету, спрямовану на визначення обдарованості за зовнішніми критеріями прояву. Рівень обдарованості особистості дослідник пропонував визначати за такими критеріями: середній бал академічної успішності, експертна оцінка обдарованості викладачами, задоволеність навчанням. Для вивчення останнього критерію дослідник розробив анкету, питання якої стосувалися таких аспектів: зміст діяльності, процес діяльності, умови та результат діяльності, винагорода за зусилля, відносини з товаришами та викладачами. У дослідженні Д. Корольова встановлено, що задоволеність навчанням корелює з академічною успішністю та експертною оцінкою обдарованості [60, С. 15–18].

У свою чергу, Л. Данилевич пропонує визначати рівень обдарованості особистості відповідно до чотирьох критеріїв: експертної оцінки викладачів й однолітків, академічної успішності та похідним від попередніх

критеріїв комплексним критерієм обдарованості, який розраховують за допомогою додавання вищеперерахованих показників [18, С. 110–111].

У дисертаційному дослідженні О. Зазимко, присвяченому психологічним основам ідентифікації технічної обдарованості в юнацькому віці, обґрунтовано два етапи процедури ідентифікації обдарованості: діагностичний та тренінговий. Вони спрямовані на виявлення актуальної та потенційної обдарованості відповідно. Для ідентифікації обдарованості дослідниця пропонує реалізувати блоки психодіагностичних методик, які виявляють характеристики інтелектуальних ресурсів, потребово-мотиваційної сфери, особливості самосвідомості та метакогнітивного досвіду, особливості темпераменту, технічні креативні здібності особистості [25].

Отже, дослідники виокремлюють два основних критерії обдарованості: внутрішній та зовнішній. Для внутрішнього критерію обдарованості характерним є високий рівень інтелекту та креативності, розвинені спеціальні здібності, професійні інтереси, наполегливість тощо [21; 25; 38; 55; 60; 66]. Об'єктивним зовнішнім критерієм обдарованості, на думку дослідників, можна вважати успішність особистості в одній або декількох сферах. Важливою є також оцінка експертів, тривалість діяльності у певній сфері [60, С. 12–13].

Аналіз згаданих досліджень дав змогу визначити показники ідентифікації обдарованості особистості. Показники ідентифікації обдарованості ми розуміємо як виявлені показники, високий рівень розвитку яких дає змогу говорити про обдарованість суб'єкта. Кількісні показники успішності (академічна успішність, перемоги на олімпіадах, конкурсах тощо) є офіційним визнанням досягнень учня та можуть свідчити про обдарованість. Проте, враховуючи те, що цей показник не може цілком свідчити про обдарованість учня, доцільно враховувати також експертну думку класного керівника.

Таким чином, аналіз вищеперерахованих досліджень дав змогу виокремити показники обдарованості, які найчастіше використовують для характеристики обдарованої особистості:

- легкість засвоєння знань;
- глибина розуміння та відтворення знань;
- самостійна пізнавальна активність;
- наполегливість;
- працелюбність;
- прагнення до самоствердження;
- задоволеність діяльністю;
- задоволеність успішністю;
- висока академічна успішність;
- перемоги в олімпіадах та конкурсах [42; 43].

Виокремленні показники можуть бути покладені в основу оцінки портфолію обдарованих старшокласників та ідентифікації обдарованості (приклад анкети педагогічної оцінки обдарованості [42]). Окрім перерахованих показників, варто брати до уваги шкільну успішність учнів та перемоги в змаганнях різного рівня: всеукраїнських учнівських олімпіадах з базових предметів, конкурсі-захисті робіт МАН. Необхідно враховувати участь та успішність старшокласників в академічних конкурсах: «Орлятко» (конкурс із німецької мови), «Бобер» (інформатика), «Левеня» (фізика), «Кенгуру» (математика), «Лелека» (історія), «Галлус» (французька мова), «Русский медвежонок» (російська мова), «Кришталева сова» (правознавство), «Геліантус» (природознавство), «Колосок» (природознавство), «Грінвіч» (англійська мова), конкурс знавців української мови імені Петра Яцика; спортивних; художніх тощо.

Здійснений аналіз надає можливість стверджувати, що портфолію є методом аутентичного оцінювання індивідуальних досягнень учня за визначений проміжок часу, який розширює традиційні підходи до діагностики обдарованості, а також сприяє розвитку таких якостей особистості, як здатність до самопізнання, самоосвіти та саморозвитку. Враховуючи доцільність орієнтації психодіагностики не стільки на констатацію поточного стану розвитку тих чи інших психічних якостей або властивостей, а на різноспрямовану психолого-педагогічну підтримку та розвиток особистості, варто враховувати можливості портфолію під час побудови індивідуальних траєкторій розвитку обдарованої особистості. У такому разі портфолію допомагає учням систематизувати й накопичувати знання й досвід, окреслювати напрями розвитку (наприклад, у майбутній професійній діяльності), працювати над індивідуальною освітньою траєкторією та об'єктивно оцінити власні здобутки.

3. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПОРТФОЛІО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНОГО СТАРШОКЛАСНИКА, СХИЛЬНОГО ДО ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Портфоліо як педагогічну технологію накопичення досягнень у різних сферах діяльності та оцінки успішності особистості широко впроваджують у вищій та середній школі. Дослідники зауважують його ефективність під час оцінювання сформованості професійних компетентностей [23], організації самостійної роботи [24], оцінювання готовності випускників ВНЗ до професійно-педагогічної діяльності [5], відслідковування професійного та творчого зростання особистості [64]. У ЗНЗ досліджують специфіку використання портфоліо під час викладання загальноосвітніх дисциплін [39; 41], відслідковування соціально-педагогічного розвитку учнів [20] тощо. Узагальнення і доповнення позитивного досвіду використання портфоліо сприятиме індивідуалізації та диференціації роботи з обдарованими учнями відповідно до реалій сьогодення, а також відходу в освітньому процесі від орієнтації на «середнього учня».

Різноманітність та багатоплановість навчальної діяльності обдарованих учнів, які мають досвід в науково-дослідній діяльності, зміна орієнтації навчально-виховного процесу від учителя на учня, бажання учнів навчатися за індивідуальним планом та індивідуальним графіком, а також розуміння необхідності навчання протягом життя, порушує проблему пошуку відповідних технологій оцінки успішності, діагностики і супроводу обдарованості. Використання технології портфоліо, окрім вирішення означеної проблеми, також дає учням змогу самостійно оцінювати власні напрацювання, аналізувати здобутки, обґрунтовувати та планувати подальшу освітню траєкторію.

Вищезазначене набуває актуальності для обдарованих старшокласників також у зв'язку з необхідністю вибору майбутньої професійної сфери та напрямів подальшого навчання. За успішного вирішення обдарованим старшокласником проблеми професійного самовизначення отриманий досвід в науково-дослідній діяльності, розвинені інтереси слугують основою для самостійного та обґрунтованого вибору професії. Проте, попри вищезазначене, обдаровані учні часто не можуть визначитися щодо власного професійного майбутнього. Згадані труднощі можуть бути пов'язані з високим розвитком в обдарованих старшокласників здібностей у багатьох галузях. Останнє найчастіше стосується інтелектуально обдарованих учнів.

Проблема професійного самовизначення обдарованих дітей загалом та інтелектуально обдарованих зокрема, переважно визначається саме тими якостями особистості, які є складовими поняття «обдарованості». З одного боку, інтелектуальна обдарованість дає дитині явну перевагу перед однолітками у багатьох видах професійної діяльності, що часто усвідомлює і сам обдарований старшокласник. Це усвідомлення надає йому впевненості у власних силах, адже впевненість в успіху найкраще йому сприяє, як і навпаки, очікування невдачі є її провісником [6, С. 26]. З іншого боку, розуміння того, що він може досягти успіху в різних видах діяльності значно ускладнює саму проблему вибору (через більшу кількість можливих варіантів), адже чим ширше діапазон вибору, тим він психологічно складніший [31, С. 146].

Водночас систематичне самоспостереження та фіксування досягнень в портфоліо буде сприяти вирішенню зазначеної проблеми, зокрема з позиції теорії контекстного навчання. Зауважимо, що контекстне навчання передбачає вивчення теоретичних питань з огляду на майбутню професійну діяльність [14, С. 117–131].

Так, А. Вербицький запропонував об'єднання в освітньому процесі науки та виробництва під час контекстного навчання [13]. Запропоновані дослідником ідеї стосовно реформування навчання у вищій школі нині є актуальними і для ЗНЗ.

Поняття «контекст» є головною смислоутворюючою категорією в теорії контекстного навчання. За А. Вербицьким контекст є системою внутрішніх (індивідуально-психологічні особливості) та зовнішніх умов життєдіяльності людини [15, С. 64]. Внутрішній і зовнішній світ людини «даний» їй у певних предметних та соціальних контекстах [13, С. 44]. Контексти можуть бути соціальними, поведінковими, емоційними, історичними, культурними [28, С. 54–60].

Характерною особливістю контекстного навчання є те, що завдання, які враховують предметний і соціокультурний контекст майбутньої професії, надають навчанню особистісний сенс, адже навчальна інформація накладається на канву майбутньої професійної діяльності [15]. Тому навчання здійснюють не шляхом передачі інформації, а в процесі активності самого учня [13, С. 41]. Адже, на думку Дж. Брунера, інтерес до навчання виникає легко, якщо воно проходить у контексті життєдіяльності [10, С. 18].

Особливістю контекстного навчання є також те, що, на відміну від традиційного навчання, де змістом постає дидактично перепрацьований зміст наук, до контекстного навчання додається майбутня професійна діяльність, як ще одне джерело змісту діяльності [15].

Так, А. Вербицький вважає, що контекстне навчання передбачає три базові форми діяльності: академічного типу (проблемний виклад матеріалу,

дискусія тощо), квазіпрофесійну (ділові ігри тощо) та навчально-професійну (науково-дослідна робота, практична робота тощо) [15, С. 71–72]. Перерахованим базовим формам діяльності відповідають три моделі навчання: семіотична (одиницею активності є мова), імітаційна (одиницею роботи є предметна дія) та соціальна (одиницею роботи постає вчинок) [13, С. 49–50].

Отже, контекстною є освіта, в якій за допомогою всієї системи форм, методів і засобів навчання й виховання послідовно моделюють предметний та соціальний зміст майбутньої професійної діяльності [15].

Таким чином, використання портфоліо дає змогу не лише фіксувати напрацювання інтелектуально обдарованих старшокласників, а й сприяти їх вчасному й усвідомленому професійному самовизначенню. Особливої актуальності це набуває для інтелектуально обдарованих старшокласників, схильних до дослідницької діяльності. Уточнимо, дослідницькою діяльністю називають спеціально організовану діяльність учнів, якій притаманне свідоме використання методів наукового дослідження [1]. Це особливий вид інтелектуально-творчої діяльності особистості, що реалізується завдяки функціонуванню механізмів пошукової активності та на засадах дослідницької поведінки [65, С. 14–24].

Нині на державному рівні здійснюється підтримка обдарованих дітей та їх залучення до дослідницької діяльності: Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22 вересня 2011 р. № 1099, наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Плану всеукраїнських і міжнародних організаційно-масових заходів з дітьми та учнівською молоддю на 2017 рік (за основними напрямками позашкільної освіти)» від 27 грудня 2016 р. № 1626, та «Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс дослідницьких робіт для учнів 6–8 класів загальноосвітніх навчальних закладів» від 13 вересня 2012 р. № 1011.

Зазначимо, що у різних типах позашкільних навчальних закладів на сьогодні навчаються близько 40 % дітей [69]. Робота в позашкільних навчальних закладах передбачає надання освіти учням, відповідно до їх інтересів та здібностей, а також здійснюється підготовка особистості до активної професійної та громадської діяльності [26, С. 3–32]. Нині позашкільна система освіти забезпечує розвиток обдарувань дитини у багатьох сферах (науково-технічна, художня, еколого-біологічна, спортивно-технічна, фізкультурно-спортивна, туристично-красзнавча, реабілітаційна, військово-патріотична, соціально-педагогічна, природно-наукова тощо) [61, С. 6–12]. Можливість самостійного вибору учнем змісту та форми навчання, що відповідатиме

його інтересам і здібностям, значна кількість видів практичної діяльності професії забезпечує сприятливі умови для розвитку обдарованості.

Навчання дітей у позашкільних навчальних закладах притаманне обов'язкове заохочення різнобічного творчого самовиявлення дитини, різноплановий арсенал виховних і навчальних впливів, що сприяє розвитку дитини [71, С. 185]. Під час позашкільної роботи учні мають змогу виконувати творчі завдання, які сприяють розвитку логічного мислення, засвоєнню професійно важливих знань та умінь, виробленню власної точки зору на проблему тощо [49; 54]. Схожий перелік якостей можна зустріти в описі особистості конкурентоспроможного та висококваліфікованого фахівця [9, С. 8–13].

Зосереджуючи увагу на системі позашкільної освіти, вважаємо, що доцільно додатково виокремити Національний центр «Мала академія наук України» (НЦ «МАН України») як важливий осередок розвитку обдарованості старшокласників та допомоги в їх професійному самовизначенні. НЦ «МАН України» з 2004 р. є координатором з питань створення сприятливих умов для виявлення та розвитку обдарованої учнівської молоді [16, С. 7]. НЦ «МАН України» виконує функції з пошуку, розвитку та підтримки обдарованої учнівської молоді. На сьогодні НЦ «МАН України» щороку організовує близько 30 Всеукраїнських заходів науково-методичного спрямування і більш ніж 40 масових заходів для обдарованих учнів, схильних до дослідницької діяльності [58]. З метою підтримки обдарованої учнівської молоді щорічно проводять всеукраїнські конкурси-захисти творчих робіт учнів – членів МАН України, де десятки тисяч юних дослідників представляють результати власних досліджень. До того ж, майже 60 % школярів беруть участь у Всеукраїнських учнівських олімпіадах, які організовують щороку з 15 предметів [45, С. 223–234].

Таким чином, портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника, схильного до дослідницької діяльності має певну специфіку, що зумовлено особистісними особливостями учнів. У ньому мають фіксуватися досягнення старшокласників у різних сферах діяльності – як шкільній, так і позашкільній, плани на найближчу та віддалену освітні (професійні) перспективи.

Серед дослідників немає єдності в підходах щодо структури портфоліо. Безперечно, структура зумовлена типом портфоліо та має відповідати меті та завданням його створення. Доцільно пропонувати включати до портфоліо декілька обов'язкових розділів та підрозділів із наданням учням можливості самостійно визначати зміст та об'єм наповнення, а також включати додаткові структурні елементи.

Орієнтовно структуру портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника, схильного до дослідницької діяльності, можна подати так:

- вступ (самопрезентація, коротка біографічна інформація про себе, що може бути представлена у різних варіантах: автобіографія, резюме, есе, презентація, портрет, колаж тощо);

- мої інтереси (творчі доробки, практичні вправи, проекти, альбоми, ескізи та ін., що відображають освітню діяльність учня);

- досєє успіху (папка особистих досягнень: шкільні, позашкільні, особисті здобутки; перемоги в олімпіадах, конкурсах, змаганнях різного рівня, участь у конференціях, фестивалях тощо);

- мої плани (погляд на себе і власне майбутнє в освітній, професійній тощо сферах);

- щоденник самоаналізу (аналіз власних можливостей та ймовірних бар'єрів на шляху досягнення мети, сильних і слабких сторін особистості; самооцінка власних навчальних, творчих та особистих досягнень тощо);

- підсумки (узагальнення матеріалів портфоліо, що може бути представлено у формі завершального есе, дорожньої карти тощо).

Матеріали у розділах портфоліо можуть бути систематизовані хронологічно («Погляд у минуле», «Моє сьогодні» тощо) або тематично («Фізичний практикум», «Спортивні досягнення», «Тестування», «Самостійні роботи» тощо). До того ж, до портфоліо варто включити розділи, присвячені плануванню майбутнього життєвого шляху, близької та віддаленої професійних перспектив («Мій кар'єрний розвиток», «Планування життєвого шляху», «Професійне самовизначення і побудова кар'єри» тощо).

Окрім зазначених матеріалів, до портфоліо можуть також бути включені відгуки (рекомендації, рецензії, відгуки, коментарі, оцінки викладачів, експертів, консультантів (офіційні або оформлені в довільній формі), батьків), інформація, що засвідчує ініціативність та самостійність учня (відвідування гуртків, факультативів, студій, курсів, тренінгів, суспільно корисна діяльність тощо). Таким чином, портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника, схильного до дослідницької діяльності, може містити три узагальнених розділи: робіт, документів і відгуків.

У портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника, який має досвід в науково-дослідній (науково-творчій) діяльності, повинні простежуватись основні етапи науково-дослідної діяльності, серед яких: пошук проблеми дослідження, формулювання наукового апарату, методологія дослідження, способи розв'язання поставлених завдань. Робота з портфоліо в означеному напрямі полегшить підготовку проекту до захисту та його презентацію.

Варто звернути увагу на можливість оформлення портфоліо не лише в традиційному (паперовому) вигляді зібрання матеріалів, а і в електронному форматі. У такому разі до портфоліо можуть бути включені додаткові елементи (календар, нотатки, блог тощо), які, за бажанням, учень додає

до загального доступу або ні. Інформація в такому портфоліо може бути представлена в різних форматах (аудіо, відео, графіка, текст). Окрім того, використання гіперпосилань сприяє структуризації матеріалів портфоліо.

Зауважимо, що дослідники наголошують на необхідності розрізняти електронний портфоліо та web-портфоліо. Електронні портфоліо можуть бути представлені сукупністю файлів Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft Publisher, Microsoft PowerPoint тощо. Особливістю такого портфоліо є те, що його оприлюднюють електронними засобами (Web, DVD, CD-ROM) та не обов'язково розмішують в Інтернеті. Воно є локальним та позбавлене інтерактивності. Водночас web-портфоліо (е-портфоліо, eFolio) є інтерактивними та налаштовується через web [35, С. 23–26].

На сучасному етапі функціонує декілька платформ, що дають змогу створювати е-портфоліо: ePortfolio [89], Blackboard Portfolio Platform [77], Moofolio [84], ILIAS [79], Open Source Portfolio (OSPI) [85], Mahara [81], Emerescu e-Folio [78] та ін. У таблиці 3 представлено коротку характеристику доступних платформ [8, С. 104–110].

Таблиця 3

Порівняння платформ е-портфоліо

Платформи	Артефакти	Співпраця	Обмін повідомленнями	Тестування	Підтримка різних типів файлів	Рефлексія	Звіттування	Рубрикація
ePortfolio	*	*	*	*	*	*	*	*
Blackboard	*	*	*	*	*	*		*
Moofolio (Moodle)	*	*	*	*	*	*	*	*
ILIAS	*	*	*	*	*	*	*	*
OSPI	*	*			*	*	*	*
Mahara	*	*			*	*		*
Emerescu	*	*			*		*	*

Більшість платформ мають користувацькі шаблони для створення портфоліо, надають можливість безпечно обмінюватися даними. Користувачі можуть запрошувати інших до перегляду портфоліо та змінювати його вигляд для різних осіб. Таким чином, використання е-портфоліо дає учням змогу самостійно регулювати та спрямовувати власну освітню траєкторію, вести організоване самоспостереження та планувати подальші освітні маршрути.

4. РЕКОМЕНДАЦІЇ УЧАСНИКАМ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ПОРТФОЛІО

Прагнення сучасної школи зробити свого випускника конкурентоздатним на ринку праці ставить питання щодо вдосконалення традиційного змісту, форм та методів навчально-виховної роботи, а також упровадження в цей процес сучасних педагогічних методик і технологій. До того ж, аналіз практики діяльності ЗНЗ засвідчує недостатню профорієнтаційну роботу з обдарованими школярами. Науковці та практики зазначають, що сучасна педагогічна практика загалом досі зорієнтована на середнього учня [22, С. 3–17; 36, С. 37].

Використання технології портфоліо в освітньому процесі допомагає учню зрозуміти навіщо він взагалі вчиться. Зміст навчально-виховної роботи в ЗНЗ має визначатися двома основними завданнями – створити профорієнтаційну (із чого вибирати) і мотиваційну (чому вибирати те, а не інше) основу, на якій будується професійний план молодшої людини [53, С. 40].

Окрім того, допомога обдарованим старшокласникам у самопізнанні, ранній вияв та розвиток їх обдарувань враховуючи вид майбутньої професійної діяльності допоможе їм реалізувати власний потенціал у майбутньому, адже школа має на меті розвиток особистості не лише як користувача людських цінностей, а й як творця. Водночас фрагментарний розвиток особистості школярів і недостатність підготовки до творчої та продуктивної діяльності, а також здатності до самопізнання та самовдосконалення є характерним для вітчизняної школи [62, С. 302–304].

Таким чином, технологію портфоліо можна використовувати не лише як альтернативу традиційному оцінюванню, оскільки вона сприятиме зміцненню акцентів у навчально-виховному процесі.

Під час використання портфоліо відбувається переорієнтація із зовнішнього оцінювання на самооцінку, зі слабких сторін на сильні, з труднощів на досягнення. Оскільки технологія спрямована не стільки на моніторинг напрацювань та здобутків, скільки на відслідковування особистісного зростання учнів, єдиного зразка або переліку обов'язкових структурних елементів портфоліо не може бути. Вище надано орієнтовну структуру портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника, схильного до дослідницької діяльності, а також висвітлено способи його презентації. Зауважимо, що ключовим у процесі підготовки портфоліо є принципи добровільності та самостійності – учні можуть коригувати

структуру портфолію й особисто вирішують які саме матеріали включати до нього. Отже, портфолію учень створює самостійно, а педагогічні працівники лише допомагають організувати цей процес. Значну роль у створенні та веденні портфолію відіграє мотивація – учень має розуміти для чого йому вести певні розділи портфолію і як це робити.

Перед початком роботи учень має визначити для себе мету його створення, адже від цього буде залежати і структура, і зміст, і зовнішній вигляд портфолію. Для цього корисно дати відповіді на такі запитання:

- Що представляється (творчий продукт, особистість тощо)?
- Яка мета збору інформації (аналіз поточної діяльності, оцінка результатів діяльності, підведення підсумків навчання тощо)?
- Яке призначення портфолію (самопрезентація, самопостереження тощо)?

Таким чином, перший крок роботи з портфолію є мотиваційним. Після ознайомлення з технологією та прийняття рішення про створення портфолію учень визначає його структуру та змістові елементи. Основою портфолію може бути формула «хочу+можу+потрібно», де:

- хочу* – це простір бажань, цілей, інтересів, прагнень;
- можу* – це простір здібностей, уподобань, схильностей, здоров'я;
- потрібно* – це простір запитів ринку праці, соціально-економічних проблем регіону, а також тенденцій розвитку світової економіки.

Отже, портфолію буде мати прикладний характер та не просто допомогатиме учню систематизувати напрацювання й вести самопостереження, а й робити це, з огляду на вибір майбутнього професійного шляху (рис. 1).

З огляду на це, портфолію інтелектуально обдарованого старшокласника, схильного до дослідницької діяльності, є індивідуальним та своєрідним за своєю структурою та змістом. Водночас варто виокремити обов'язкові складові портфолію, без яких старшокласникам буде складно систематизувати та узагальнювати інформацію. До них належить: вступ (де міститься основна автобіографічна інформація та вказано мету створення портфолію), здобутки (де зібрано напрацювання учнів у навчальній та науково-дослідній сферах), успіхи (де представлено грамоти, дипломи, нагороди тощо) та рецензії (де подано рецензії наукових керівників на роботи, відгуки педагогів тощо).

Таким чином, наступним етапом роботи із портфолію є організаційний, а саме: необхідно визначити зміст портфолію, здійснити збір, узагальнення напрацювань, підготувати рефлексивні матеріали. Якщо заплановано, що портфолію буде подано в електронному форматі, то на цьому етапі також потрібно перевести матеріали в електронний формат, підібрати мультимедійне забезпечення, сформувати структуру гіперпосилань, що пов'язує розділи портфолію.

ХОЧУ:	До чого прагну? Які у мене цілі, інтереси? Чим мені подобається займатися?
МОЖУ:	Що я можу зробити? Які у мене здібності, схильності? Які у мене трудові навички?
ТРЕБА:	Які професії користуються попитом? Чи актуальна вибрана мною професія? Де мій фах користуватиметься попитом?

Рис. 1. Оптимальний вибір професії

Останнім етапом роботи з портфоліо може бути презентація, що завершується отриманням зворотного зв'язку та рефлексією. Презентувати портфоліо можна перед групою однолітків, батьками в рамках класних, виховних годин тощо. Презентація є підсумком роботи з портфоліо за певний період часу. На цьому етапі учням також надають педагогічну консультацію та настанови щодо подальшої роботи над портфоліо. Старшокласники отримують можливість вільно обрати спосіб презентації портфоліо та кількість й обсяг інформації, якою вони хочуть поділитися. Підготовка до презентації сприятиме узагальненню досягнень учнів, виділенню головного та другорядного у сферах зацікавлень та розставленні наголосу в уподобаннях.

Варто зауважити на необхідності підготовки слухачів до презентації. Так, важливим є некритичне сприймання портфоліо, безоціночне та якісне обговорення результатів. Варто звертати увагу на:

- відповідність змісту портфоліо заявленим меті;
- творчий підхід щодо оформлення матеріалів;

- відповідність матеріалів структурі портфоліо;
- наповненість розділів;
- наявність матеріалів, які відображають розвиток учня в одній або декількох сферах;
- наявність матеріалів, що відображають процес самопізнання;
- осмислення старшокласником ближньої та віддаленої професійних і життєвих перспектив;
- структурованість матеріалів;
- акуратність оформлення.

До того ж, під час обговорення портфоліо необхідно акцентувати на улюблених шкільних дисциплінах, типі завдань, яким надається перевага, самостійності в навчальному та науковому пошуці, задоволеності від навчання та науково-дослідної роботи, задоволеності власними оцінками, ініціативності тощо. Варто звертати увагу на різноманітність та широту інтересів учнів, захопленість певною проблематикою.

Отже, робота учнів з портфоліо охоплює такі етапи: визначення мети та структури; планування роботи; збір та оформлення матеріалів; презентація напрацювань; зворотний зв'язок та рефлексія.

Варто виокремити декілька загальних рекомендацій ведення портфоліо:

- об'єктивність та достовірність представлених матеріалів;
- регулярність, систематичність та повнота ведення портфоліо;
- послідовність у документуванні досягнень;
- структурування матеріалів;
- широта представлення матеріалів.

В цьому контексті потрібно зауважити, що загальні аспекти ведення та наповнення портфоліо будуть спільними як для інтелектуально обдарованих старшокласників, так і для академічно та творчо обдарованих (функціональний аспект обдарованості). Окрім того, бажаний тип науково-дослідної діяльності (точні, природничі, гуманітарні дисципліни) старшокласників впливає на зміст та наповненість портфоліо.

Безперечно, особливий і незамінний відбиток накладають сутнісні особливості особистості інтелектуально обдарованих старшокласників. Когнітивна сфера таких учнів характеризується високим рівнем розвитку формально-логічного, абстрактного та оцінювально-критичного мислення, а також розвиненою логічною пам'яттю, плинним інтелектом. Для інтелектуально обдарованих старшокласників характерною є самостійність, зокрема інтелектуальна, критичність мислення, нонконформізм, раціональність, емоційну зрілість. Отже, у порівнянні з учнівським загалом, інтелектуально обдаровані учні є більш схильними до об'єктивної оцінки власних досягнень, самоорганізації та самоосвіти, що полегшує роботу з портфоліо й дає змогу досягти суттєвих позитивних результатів.

Допомогу старшокласникам у веденні портфоліо варто надавати на індивідуальних і групових консультаціях. Таким чином, результатом роботи буде сформована кожним обдарованим учнем особисто освітня розвивальна траєкторія. Для досягнення цієї мети старшокласника варто спрямовувати на роботу з портфоліо, обговорюючи його особливості та наповнення (щоб учень був готовий до самостійної роботи).

Отже, портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника, схильного до дослідницької діяльності, є індивідуально своєрідним та відображає основні особистісні характеристики його творця. Використання технології в роботі з обдарованими учнями сприяє розумінню останніми власної індивідуальності та неповторності, а також концентрації на сильних сторонах особистості. Отже, використання технології портфоліо в ЗНЗ сприяє вчасній ідентифікації обдарованості та організованій підтримці її розвитку, допомогти старшокласникам у виборі тієї сфери майбутньої професійної діяльності, в якій найбільш повно реалізуються їх обдарування, що сприяє вдосконаленню традиційної системи психолого-педагогічного супроводу розвитку обдарованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амелина Н. С. Учебно-исследовательская деятельность студентов педвуза (в процессе изучения дисциплин педагогического цикла): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. С. Амелина. – Киев, 1981. – 173 с.
2. Андросович К. А. Проектування формування готовності обдарованих старшокласників до вибору професії / К. А. Андросович // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : зб. наук. пр. / І. С. Волошук (голов. ред.) та ін. – Вип. 13 – Київ : Ін-т обдар. дитини, 2014. – 158 с.
3. Андросович К. А. Розвиток ключових життєвих компетентностей обдарованих учнів в системі психолого-педагогічного проектування / К. А. Андросович // Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (28–29 квіт. 2015 р., м. Тернопіль – смт. Козова). – Київ : Ін-т обдар. дитини, 2015 – 338 с.
4. Антонова О. Є. Обдарованість: сутність, структура, перспективи розвитку / О. Є. Антонова // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості: зб. наук. пр. / за ред. С. Д. Максименко та Р. О. Семенової. – Т. 6. – Вип. 3. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 73–75.
5. Бекузарова Н. В. Профессиональное портфолио как альтернативный метод оценивания готовности выпускников к профессионально-педагогической деятельности [Электронный ресурс] / Н. В. Беркузарова // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2008. – № 5. – (Серия 3: Педагогика и психология). – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/professionalnoe-portfolio-kakalternativnyy-metod-otsenivaniya-gotovnosti-vypusknikov-k-professionalno-pedagogicheskoydeyatelnosti>. – Загл. с экрана.
6. Бернс Р. Развитие «Я-концепции» и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 420 с.
7. Бобир О. В. Особистісні характеристики юнацтва з різними формами обдарованості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О. В. Бобир. – Дніпропетровськ, 2005. – 198 с.
8. Божко Ю. Електронні портфоліо: сучасний стан справ та перспективи розвитку / Ю. Божко, В. Бублик, М. Глибовець, О. Корень // Наукові праці. – 2010. – Вип. 130. – Т. 143. – С. 104–110.
9. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной парадигме / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8–13.
10. Брунер Дж. Психология познания: пер. с англ. / Дж. Брунер. – М. : Прогресс, 1977. – 412 с.
11. Будко А. В. Особливості здійснення контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів за допомогою альтернативних методів оцінювання: метод портфоліо / А. В. Будко // Теорія та методика навчання та виховання. – 2014. – Вип. 35. – С. 31–43.
12. Вайс К. Г. Оцінювання: методи дослідження програм і політики / пер. з англ. Р. Ткачук, М. Корчинської. – Київ : Основи, 2000. – 672 с.
13. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения / А. А. Вербицкий. – М. : ИЦ ПКПС. – 2004. – 84 с.

14. Вербицкий А. А. От абстрактного метода школы к контекстному обучению: психолого-педагогический аспект / А. А. Вербицкий // Культура, образование, развитие индивида. – М., 1990. – С. 117–131.
15. Вербицкий А. А. Инварианты профессионализма: проблемы формирования: монография / А. А. Вербицкий, М. Д. Ильязова. – М. : Логос, 2011. – 288 с.
16. Вербицкий В. В. Про стан і перспективи розвитку позашкільної освіти / В. В. Вербицкий // Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки: зб. матеріалів Всеукр. педагог. конф. (2–3 груд. 2008 р., Київ) / за заг. ред. В. В. Вербицкого. – Київ : АВЕРС, 2008. – 308 с.
17. Волощук І. С. Обдарованість: сутність і типологія / І. С. Волощук // Сучасний погляд на обдарованість та розвиток талантів : матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (13–14 трав. 2009 р., Київ). – Київ : Ін-т обдар. дитини, 2009. – С. 118–131.
18. Геллерштейн С. Г. Проблемы психологии профессий в системе советской психотехники / С. Г. Геллерштейн. – М. – Ленинград, 1931. – 191 с.
19. Гопкінз Д. Оцінювання для розвитку школи / Д. Гопкінз ; пер. з англ. Г. Вещь. – Львів : Літопис, 2003. – 256 с.
20. Григоренко В. Г. Структура особистісного портфолію соціально-педагогічного розвитку учнів загальноосвітнього навчального закладу / В. Г. Григоренко // Педагогічний альманах. – 2014. – Вип. 22. – С. 10–16.
21. Данилевич Л. А. Перфекціонізм як особистісний чинник академічної обдарованості студентів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Л. А. Данилевич. – Київ, 2010. – 240 с.
22. Данилова Г. Акмеологія шкільної освіти у контексті методології сучасної освіти / Г. Данилова // Акмеологія – наука ХХІ століття. – Київ, 2005. – С. 3–17.
23. Дацків О. П. Структура і зміст портфолію студента-практиканта – майбутнього вчителя іноземних мов / О. П. Дацків // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – 2014. – № 1. – С. 185–192. – (Серія : Педагогіка).
24. Задорожна І. П. Теоретико-методичні засади організації самостійної роботи майбутніх учителів з оволодіння англомовною комунікативною компетенцією : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / І. П. Задорожна. – Київ, 2012. – 456 с.
25. Зазимко О. В. Психологічні основи ідентифікації технічної обдарованості в юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О. В. Зазимко. – Київ, 2003. – 240 с.
26. Про позашкільну освіту : Закон України // Позашкільна освіта в Україні (нормативно-правові акти). – Київ : НЕНЦ, 2002. – С. 3–32.
27. Здібності, творчість, обдарованість / [за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики]. – Житомир : Рута, 2006. – 320 с.
28. Зосименко О. Реалізація ідей контекстного навчання у процесі організації проєктної діяльності майбутніх педагогів / О. Зосименко // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 469. Педагогіка та психологія. – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2009. – 216 с.

29. Кайку М. Фізика майбутнього / пер. з англ. А. Кам'янець. – Львів : Літопис, 2013. – 432 с.
30. Кендюхова А. А. Професійне портфоліо: територія успіху сучасного педагога: [навч.-метод. посіб.] / А. А. Кендюхова. – Кіровоград : КОІППО ім. В. Сухомлинського, 2016. – 36 с.
31. Климов Е. А. Введение в психологию труда : учебн. пособие для студ. вузов обуч. по спец. «Психология» / Е. А. Климов. – М. : Моск. ун-та, 1988. – 199 с.
32. Корольов Д. К. Методологічні засади психодіагностики обдарованості: принципи, підходи та методи / Д. К. Корольов // Актуальні проблеми психології. – Т. 6. – Вип. 8. – 2012. – С. 23 – 51.
33. Корольов Д. К. Методологічні принципи психодіагностики обдарованості / Д. К. Корольов // Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2009. – Вип. 37. – С. 241–251.
34. Кравченко І. М. Портфоліо-технологія у підготовці майбутнього викладача вищої школи / І. М. Кравченко // Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. – 2013. – Вип. 115. – С. 80–86. – (Серія : Педагогічні та історичні науки).
35. Куку С. Ю. Електронні портфоліо та веб-портфоліо / С. Ю. Куку // Наукові записки НаУКМА. – Т. 73: Комп'ютерні науки. – 2007. – С. 23–26.
36. Куліненко Л. Б. Формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу «людина–техніка» в процесі навчально-виховної роботи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. Б. Куліненко. – Ізмаїл, 2002. – 230 с.
37. Кульчицкая Е. И. Методика диагностики интеллектуальной одаренности / Е. И. Кульчицкая // Обдарована дитина. – 2003. – № 3. – С. 39–44.
38. Лейтес Н. С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия : избр. труды / Н. С. Лейтес. – М. : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1997. – 448 с.
39. Малецька Т. В. Портфоліо як інструмент творчого саморозвитку особистості в процесі формування хронологічних знань учнів на уроках історії в 5–7 класах / Т. В. Малецька // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. – 2013. – Вип. 22. – С. 106–110. – (Серія : Психологія і педагогіка).
40. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития / В. Г. Маралов. – М. : Академия, 2002. – 256 с.
41. Мартинюк Л. І. Використання мовного портфоліо для посилення інтересу учнів середньої школи до вивчення англійської мови / Л. І. Мартинюк // Таврійський вісник освіти. – 2013. – № 4. – С. 243–249.
42. Мельник М. Ю. Особливості педагогічного пошуку обдарованих старшокласників / М. Ю. Мельник // Освітній простір України. – 2015. – Вип. 5. – 190 с.
43. Мельник М. Ю. Формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / М. Ю. Мельник. – Умань, 2016. – 19 с.
44. Мельник М. Ю. Вивчення особистісних чинників розвитку обдарованої особистості / М. Ю. Мельник // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2016. – № 8 (51). – С. 5–8.

45. Науменко Р. А. Державна підтримка обдарованої учнівської молоді: досвід України / Р. А. Науменко // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : зб. наук. пр. – Вип. 2. – Київ : Ін-т обдар. дитини, 2009. – С. 223–234.

46. Никитина С. И. Методические аспекты создания, ведения и использования портфолио при обучении информатике в 8–11 классах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / С. И. Никитина. – М., 2008. – 16 с.

47. Нікітіна Н. П. Мовний портфоліо як гнучка інтерактивна технологія / Н. П. Нікітіна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2013. – № 14 (2). – С. 140–144.

48. Новикова Т. Г. Портфолио в зарубежной образовательной практике / Т. Г. Новикова, М. А. Пинская, А. С. Прутченков, Е. Е. Федотова // Вопросы образования. – 2004. – № 3. – С. 201–238.

49. Остафійчук Т. В. Виховний потенціал позашкільного навчального закладу у формуванні творчої особистості // Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки: зб. матеріалів Всеукр. педагог. конф. (2–3 груд. 2008 р., Київ) / за заг. ред. В. В. Вербицького. – Київ : АБЕРС, 2008. – 308 с.

50. Оцінювання та відбір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект : наук.-метод. посіб. / за ред. Л. Даниленко. – Київ : Логос, 2001. – 185 с.

51. Пейп Дж. С., Чошанов М. А. Учебное портфолио – новая форма контроля и оценки достижений учащихся / Дж. С. Пейп, М. А. Чошанов // Директор школы. – 2000. – № 1. – С. 75–82.

52. Пинская М. А. Место портфолио в современном образовании [Электронный ресурс] / М. А. Пинская. – Режим доступа: <http://aneks.spb.ru/obrazovatelnye-tehnologii/mesto-portfolio-v-sovremennom-obrazovanii.html>. – Загл. с экрана.

53. Підготовка особистості до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи) : навч.-метод. посіб. / за ред. Г. О. Балла, П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. – Київ : Наук. думка, 2000. – 188 с.

54. Постова К. Г. Психологічні умови розвитку дослідницьких здібностей обдарованих учнів : монографія / К. Г. Постова. – Київ : Ін-т обдар. дитини, 2014. – 96 с.

55. Постова К. Г. Аналіз моделей обдарованості у працях зарубіжних та вітчизняних учених / К. Г. Постова // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. – 2011 – № 6. – С. 72–82.

56. Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти [Електронний ресурс] : наказ МОН України від 13 квіт. 2011 р. № 329. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/18438/. – Назва з екрана.

57. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. – Назва з екрана.

58. Про НЦ «МАН» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://man.gov.ua/ua/about_the_academy/macsu. – Назва з екрана.

59. Проект PISA (стан і виклики). Відкритий лист: Андресу Шлехеру, ОЕСР, Х.-Д. Майєр, К. Захеді, підписанти (5 трав. 2014 р.) // Тестування і моніторинг в освіті. – 2016. – № 4–5. – С. 58–62.
60. Психологічна діагностика обдарованості : монографія / [Р. О. Семенова, Д. К. Корольов, М. О. Мельник та ін. ; за ред. Р. О. Семенової]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 172 с.
61. Пустовіт Г. П. Концептуальні засади сучасної позашкільної освіти і виховання учнів / Г. П. Пустовіт // Світ виховання. – 2005. – № 1 (8). – С. 6–12.
62. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / В. В. Рибалка. – Київ, 1998. – 465 с.
63. Робінсон К. Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що завжди змінить освіту / К. Робінсон, Л. Ароніка ; пер. з англ. Г. Лелів. – Львів : Літопис, 2016. – 258 с.
64. Романенко Ю. А. Проблеми впровадження методики портфоліо студента у навчальний процес ВНЗ / Ю. А. Романенко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2012. – Вип. 32. – С. 406–410.
65. Савенков А. Й. Психологические основы исследовательского обучения школьников / А. И. Савенков // Физика: проблемы преподавания. – 2007. – № 3. – С. 14–24.
66. Семенова-Пономарева Р. А. Психологические факторы развития одаренной личности : монография / [Р. А. Семенова-Пономарева, Д. К. Корольов, О. В. Зазимко и др. ; под ред. Р. А. Семенової-Пономаревой]. – Житомир : Изд-во ЖГУ им. И. Франка, 2007. – 186 с.
67. Солберг П. Глобальний рух освітніх перетворень (ГРОП) вже тут! / П. Солберг // Тестування і моніторинг в освіті. – 2016. – № 4–5. – С. 47–49.
68. Солберг П. Уроки Фінляндії 2.0: чого може навчитися світ з освітніх перетворень у Фінляндії? / П. Солберг // Тестування і моніторинг в освіті. – 2016. – № 4–5. – С. 50–57.
69. Статистичні дані про позашкільні навчальні заклади України станом на 1 січня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/pozashkilna-osvita/pozashkilna-osvita-ukrayini.html>. – Назва з екрана.
70. Теория и практика организации предпрофильной подготовки / под ред. Т. Г. Новиковой. – М. : АПКиПРО, 2003. – 320 с.
71. Тютюнник О. Д. Виховний потенціал позашкільної освіти та його роль у формуванні обдарованої особистості / О. Д. Тютюнник // Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки: зб. матеріалів Всеукр. педагог. конф. (2–3 груд. 2008 р., Київ) / за заг. ред. В. В. Вербицького. – Київ : АБЕРС, 2008. – 308 с.
72. Фатеева И. А. Метод «портфоліо» как приоритетная инновационная технология в образовании: преемственность между средней школой и вузом / И. А. Фатеева, Т. Н. Канатникова // Молодой ученый. – 2012. – № 12. – С. 526–528.

73. Что такое одаренность: выявление и развитие одаренных детей. Классические тексты / под ред. А. М. Матюшкина, А. А. Матюшкиной. – М. : ЧеРо, Омега-Л, МПСИ, 2008. – 368 с.
74. Шехавцова С. О. Технологія портфоліо як показник самоосвітньої діяльності суб'єктів педагогічного процесу / С. О. Шехавцова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 18 (3). – С. 135–144. – (Серія : Педагогічні науки).
75. Щоденник вибору профілю навчання : колект. наук.-метод. посіб. для учнів 9-х класів ЗНЗ / О. В. Мельник, І. І. Ткачук, Л. А. Гуцан, О. Л. Морін. – Київ, 2010. – 72 с.
76. Якімова І. О. психологічні особливості розвитку самопізнання в обдарованих підлітків : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / І. О. Якімова. – Київ, 2014. – 209 с.
77. Blackboard Home [Electronic resource]. – URL: <http://blackboard.com/>. – Title from the screen.
78. Emerecu Tempus [Electronic resource]. – URL: <http://emerecu.ukma.kiev.ua/>. – Title from the screen.
79. ILIAS Learning Management [Electronic resource]. – URL: <http://ilias.de/>. – Title from the screen.
80. Lynn R. IQ and Global Inequality / R. Lynn, T. Vanhanen. – Athens, GA : Washington Summit Publishers, 2006.
81. Mahara [Electronic resource]. – URL: <https://mahara.org>. – Title from the screen.
82. Maurer R. E. Designing Alternative Assessments for Interdisciplinary Curriculum in Middle and Secondary Schools / R. E. Maurer. – Boston : Allyn and Bacon, 1996.
83. Montgomery D. Increasing Native American Indian Involvement in Gifted Programs in Rural Schools / D. Montgomery // Psychology in the Schools. – 2001. – No. 38. – P. 467–475.
84. Moodle.org: Open Source Community-based Source for Learning [Electronic resource]. – URL: <http://moodle.org/>. – Title from the screen.
85. Open Source Portfolio [Electronic resource]. – URL: <http://osportfolio.rsmart.com/about-osportfolio-what-osp-can-do/>. – Title from the screen.
86. Partnership for 21st Century Learning. – URL: <http://www.p21.org/our-work/p21-framework>. – Title from the screen.
87. PISA. Програма міжнародного оцінювання учнів : [Інформаційні матеріали] : [буклет] / уклад. Т. Вакуленко, С. Ломакович ; Укр. центр оцінювання якості освіти. – Київ, 2016. – 36 с.
88. The Enterprise of the Future: The Global CEO Study 2008 // IBM Institute for Business Value. – 2008. – URL: <https://www-935.ibm.com/services/us/gbs/bus/pdf/gbe03080-usen-ceo-ls.pdf>. – Title from the screen.
89. Use ePortfolio to Achieve Your Goals [Electronic resource]. – URL: <http://eportfolio.org/>. – Title from the screen.

Виробничо-практичне видання

МЕЛЬНИК Марина Юріївна

**Портфоліо
інтелектуально обдарованого старшокласника,
схильного до дослідницької діяльності**

Методичні рекомендації

Редактор
Ласкова Анастасія Олександрівна

Підписано до друку 03.11.2017 р. Формат 60х84 $\frac{1}{16}$
Папір офс. 80 г/м². Друк цифровий. Умов. друк. арк. 2,33
Наклад 300 прим. Зам. № 0211

**Видано за рахунок державних коштів
Продаж заборонено**

Інститут обдарованої дитини
04051, вул. Січових Стрільців, 52-Д, м. Київ;
тел./факс: (044) 481-27-02
E-mail: iod@iod.gov.ua

Видавництво Інституту обдарованої дитини НАПН України
04051, вул. Січових Стрільців, 52-Д, м. Київ;
тел./факс: (044) 481-27-27
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3366 від 13.01.2009 р.